

KRIMINOLOGISKA INSTITUTIONEN
STOCKHOLMS UNIVERSITET

**VRÄKNING - ORSAK ELLER VERKAN?
EN STUDIE AV MARGINELLT BOENDE**

av

Janne Flyghed

Särtryck nr. 56

Särtryck ur *Hemlöshet. Om olika perspektiv och
förklaringsmodeller*, Runquist, W. & Swärd, H. (red.)
Carlssons, Stockholm, 2000, sid. 95 - 112

ISSN 1104 917

5.
JANNE FLYGHED

Vräkning — *orsak eller verkan?*

En studie av marginellt boende

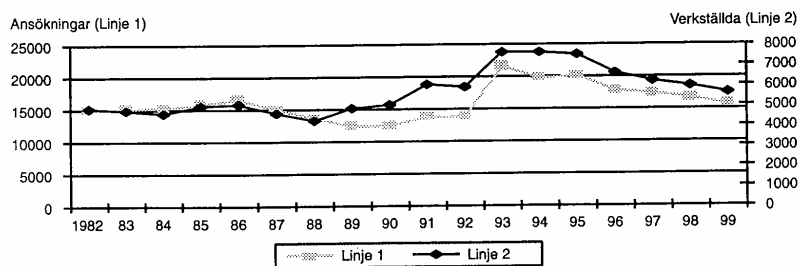
Under de senaste drygt tio åren har vräkningar varit ett återkommande tema i den socialpolitiska debatten. Det började redan i början av 1980-talet när Sten-Åke Stenberg publicerade en då mycket uppmärksammad studie över vräkta hushåll (Stenberg 1984). Sju år senare disputerade han på avhandlingen *Vräkt ur folkhemmet* (Stenberg 1990). Uppmärksamheten kring vräkningar tilltog påtagligt året därefter då antalet vräkningar ökade dramatiskt. Sedan dess har denna grupp till och från varit föremål för uppmärksamhet, av såväl medier som forskning. Mot slutet av 1990-talet gled uppmärksamheten alltmer över på "hemlösa" som nästintill blivit en ny innesgrupp för såväl journalister som forskare, trots att det saknas en vedertagen definition av vad hemlös är (Swärd 1998). Eller kanske är det just därför. Det har också tillsetts ett flertal utredningar som haft till uppgift att belysa hemlöshetsproblematiken (Socialstyrelsen 1999, SOU 2000:3, SOU 2000:14, SoS 2000:1). Dock har koordinationen mellan dessa myndighetsinitiativ varit något bristfällig.

Jag skall i detta kapitel beskriva och diskutera de senaste 20 årens vräkningsutveckling. Därtill kommer de vräktas sociala situation att belysas utifrån uppgifter om deras socialbidragstagande och brottslighet samt i vilken utsträckning de varit föremål för psykiatrisk slutenvård.

Vräkningsutvecklingen 1982-1999

Fram till 1991 verkställdes strax under 5.000 vräkningar per år. Därefter skedde en mycket snabb ökning av såväl verkställda vräkningar som ansökningar om vräkning (se figur 1). Den främsta orsaken till detta var kraftiga hyreshöjningar. Enligt Konsumentverket ökade hyrorna med hela 70 % mellan 1990 och 1993. Av SCB:s statistik framgår att under dessa år steg hyreskostnaderna mycket brantare än konsumentprisindex i sin helhet. Huvuddelen av höjningen orsakades av riksdagsbeslut, främst 1990 års skattereform som slog igenom på hyrorna 1991. Men även den dåvarande borgerliga regeringens krisuppgörelse med socialdemokraterna 1992 påverkade hyresnivån. Dessa förändringens betydelse påtalades av de tillfrågade i en studie av kronofogdens, socialtjänstens och hyresvärdarnas praxis i vräkningsärenden (Flyghed 1994). Hyresnivåns betydelse för antalet vräkningar har belagts vid ett flertal tillfällen (Stenberg 1990, Flyghed och Stenberg 1993).

Figur 1. Ansökningar om vräkning samt verkställda vräkningar 1982-1999

Att skattereformen skulle leda till högre hyror var beslutsfattarna medvetna om. Därför ingick det i reformen att hushåll med små inkomster skulle kompenseras genom höjda bostadsbidrag. Detta var mycket rimligt då det har konstaterats att det främst är redan utsatta grupper som drabbas hårdast vid generella försämringar (Tham 1994, Kyvsgaard 1995, Socialstyrelsen 1997). Dock talar det mesta för att denna kompensation inte nådde fram till en av de grupper som skulle vara i störst behov av det, nämligen de vräkningshotade. I en undersökning av vräkta hushåll 1991 framkom att knappt 30 % av hushållen hade bostadsbidrag. Med tan-

ke på de vräktas svaga ekonomi kan detta tyckas paradoxalt, men det visade sig att huvudskälet var att tre fjärdedelar av dem som inte hade bostadsbidrag inte ens hade sökt (Flyghed och Stenberg 1993). Men eftersom personer med en svag position på bostadsmarknaden inte är en aktörsstark grupp, är detta inte så förvånande. Vad som är förvånande är att beslutsfattarna inte insåg detta. Slutsatsen blir att det bland de vräkta finns personer som är berättigade till bostadsbidrag, men som inte erhåller detta stöd eftersom de inte har ansökt om det. Hur många vräkningar som kunnat undvikas om denna grupp fullt ut hade erhållit bostadsbidrag går det endast att spekulera om.

Efter 1994 har antalet verkställda vräkningar sakta men säkert minskat. Skall detta tolkas som att problemen för hushåll med svag position på bostadsmarknaden har minskat? Inte nödvändigtvis. Bostadsmarknaden består av såväl en utgång som en ingång. Om vi bortser från dem som frivilligt lämnar sin bostad för annat boende, så heter utgången vräkning. Ingången är kontraktsteckandet. Båda dessa slussar har stor betydelse för vräkningsutvecklingen. Vi vet att det är svårt för den som blivit vräkt att på nytt komma in på bostadsmarknaden. I den tidigare nämnda praxisstudien framgick också att värdarna under 1990-talets första hälft skärpte sin bedömning av nya hyresgäster. Innan de skrev kontrakt inhämtades kreditupplysning och tidigare hyresvärd kontaktades för referenstagning i större utsträckning än tidigare. En tredjedel av de tillfrågade värdarna tog även kontakt med arbetsgivaren (Flyghed 1994). Å andra sidan hade de blivit något mer återhållsamma i sin vräkningspolicy. Med andra ord hade de stängt till såväl ingången som utgången. Det förelåg marginella skillnader i detta avseende mellan allmännyttan och privata fastighetsägare. Allmännyttan har under åren antagit en alltmer utpräglad marknadsmässig hållning. Pressade av ekonomiska försämringar tar de inte samma sociala ansvar som tidigare. Det är en bidragande förklaring till att andelen vräkta hushåll från de allmännyttiga bolagen minskar. Då de inte längre i samma utsträckning tar in potentiella problemhushåll, behöver de inte heller ansöka om lika många vräkningar hos kronofogdemyndigheten. Detta är analogt med Sten-Åke Stenbergs s.k. miljonprogramshypotes. Miljonprogrammet medförde att fattiga

hushåll och hushåll med allvarliga sociala problem fick egna hyreskontrakt, främst i allmännyttan. Därmed "flyttade bokstavligen fattigdom och andra sociala problem in i de nya bostadsområdena" (Stenberg 1990, s. 115). Och det var just dessa hushåll, bestående av personer som tidigare till stor del varit hemlösa, som främst drabbades av vräkning. Miljonprogrammet kom därmed att synliggöra ett tidigare dolt socialt problem: de hemlösa i välfärdsstaten.

Det finns således ett starkt samband mellan förändringar vid entrén in och bakhörren ut. Det förefaller därför rimligt att anta att en stor del av dem som vräcks under de senaste fem åren har haft stora svårigheter att få tillträde till den reguljära bostadsmarknaden. Det är viktigt att beakta att det inte är samma personer som vräcks år efter år, utan huvudsakligen är det nya hushåll som uteslängs. Antalet personer som erhållit eget kontrakt trots att de tidigare vräcks och som sedan vräcks igen är nämligen litet. 1990-talets vräkningsvåg torde med andra ord ha genererat ett stort antal personer som inte längre har eget kontrakt. En del av dessa bor i andra hand hos vänner/bekanta eller genom socialtjänstens försorg (se vidare Ingrid Sahlins kapitel i denna bok), medan andra bor periodvis på härbärgen. De senaste årens minskning av antalet verkställda vräkningar behöver således inte innebära att antalet personer med mycket svag position på bostadsmarknaden har minskat i samma grad. Det förefaller rimligare att anta att det sjunkande antalet vräkningar tvärtom är ett tecken på att antalet hemlösa har ökat. Den situationen kommer att bestå så länge de bostadslösa inte får tillträde till den reguljära bostadsmarknaden och därmed ges möjlighet till en egen bostad.

En annan slutsats man kan dra är att det med största sannolikhet är fler hushåll idag än i början av 1990-talet som vräcks utan att tidigare ha haft sociala och/eller ekonomiska problem. Åtminstone har de tidigare varit okända hos socialtjänsten (Flyghed 1994). En indikator på detta är att andelen vräkningar från bostadsrätter ökat, en trend som startade redan i början av 1990-talet. 1991 kom 16 % av de vräcka från bostadsrätter, mot 7 % 1984 (Hedler och Carlsson 1986). Några år senare konstaterades i en undersökning av vräcka i Göteborg att 28 % av vräkningarna gällde bostadsrätter (Edlund m.fl. 1994).

En hypotes är att vräkningspopulationen har närmat sig normalpopulationen samtidigt som de som varit vräkta en tid blir alltmer distanserade från densamma. En möjlighet att pröva denna hypotes är att göra en uppföljning av den vräkningsstudie som genomfördes 1993. En jämförelse med t.ex. vräkta 1999 skulle dessutom kunna belysa vilka effekter de strukturella och institutionella förändringar som skedde under 1990-talets ekonomiska nedgång fått för några av samhällets mest utsatta.

Vilka vräks och varför?

Vi har förhållandevis god kunskap om vilka hushåll som vräks och orsakerna till att de vräks. Huvudsakligen rör det sig om ensamstående män i åldern 25–45 år. Att endast en tredjedel av de vräkta är kvinnor kan delvis förklaras med att det oftast är mannen som står på kontraktet. Så kallade solidariska kontrakt där båda skriver under är inte lika vanligt. Omkring 70 % av de vräkta är svenska medborgare. Andelen utomnordiska medborgare har dock ökat, något som påbörjades under det tidiga 1990-talets vräkningsvåg (Flyghed och Stenberg 1993). Även om det som påpekats ovan skett en nedgång kommer fortfarande huvuddelen av de vräkta från allmännyttiga bostadsföretag. I förhållande till hur många som bor i allmännyttiga företag är de klart överrepresenterade.

Vräkningar är vidare ett typiskt storstadsproblem. En stor del av vräkningarna genomförs i Stockholm, Malmö och Göteborg. Storstadslänen står för drygt 40 % av samtliga verkställda vräkningar. Det är att observera att det föreligger stora lokala variationer inom landet, såväl vad det gäller ansökningar om vräkning, verkställda vräkningar och framför allt beträffande andel verkställda vräkningar av antalet ansökningar. Vad det gäller det sistnämnda så är de variationerna intimt kopplade till socialtjänstens varierande praxis vid hyresskulder (se vidare Flyghed 1994), vilket tydligt framgår av de intervjuer som Socialstyrelsen genomförde med socialtjänst, fastighetsägare m.fl. i samband med 1999 års kartläggning av antalet hemlösa (Socialstyrelsen, 2000). Dessutom kan det inom samma område förekomma påtagliga variationer över tid.

Vi vet också att de vräkta hushållen har dålig ekonomi. När de som vräktes i Stockholms län 1991 tillfrågades om de skulle kunna skaffa fram 10.000 kronor på en vecka, uppgav närmare tre fjärdedelar att de inte skulle klara det. För normalpopulationen är förhållandet det omvända. Där klarar tre fjärdedelar att skaffa fram pengarna. Det föreligger också stora skillnader hur de som trots allt kan få fram 10.000 kronor på en vecka går tillväga. I normalpopulationen klarar man det främst genom uttag från eget bankkonto eller banklån. De vräkta får förlita sig på lån från familjemedlemmar, släktingar eller vänner. Vidare uppgav två tredjedelar av de vräkta att de haft svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra och räkningar sedan vräkningen. I normalbefolkningen var motsvarande siffra 16 % (Flyghed och Stenberg 1993, s. 47).

Det absolut vanligaste skälet till att personer vräks är att de inte betalar hyran. Närmare 85 % av samtliga verkställda vräkningar sker på grund av detta. Cirka 5 % vräks därför att de har haft ett störande beteende och resten för att de har betalt hyran för sent vid ett flertal tillfällen. Enligt hyreslagen förverkas hyresrätten för den som drar över med betalning mer än sex dagar. Dock finns en återvinningsfrist på 18 vardagar. Betalas hyran in under denna tid återvinns hyresrätten. Men den hyresgäst som utnyttjar återvinningsfristen alltför många gånger kan sägas upp. Det är rimligt att förmoda att det i denna grupp ingår ett flertal fall där den egentliga orsaken till vräkningen är störning. Då det är förhållandevis komplicerat att vräka en störande hyresgäst, kan värden av praktiska skäl välja att använda sig hyresgästens eventuella slarv med hyresbetalningarna. Men oavsett hur många störningsfall som döljs i denna grupp så påverkar det inte det faktum att en stor majoritet vräks därför att de inte betalar alls.

De som vräks därför att de inte betalt hyran har överlag små skulder. Drygt 70 % av de vräkta hushållen 1991 hade en hyres-skuld som var mindre än 20.000 kronor (Flyghed och Stenberg 1993). Socialstyrelsen kom fram till samma resultat i en undersökning några år tidigare och konstaterade utifrån detta att det för de flesta vräkta borde "finnas möjligheter att inom överskådlig framtid kunna sanera sina skulder till kronofogdemyndigheten" (Socialstyrelsen 1989, s. 49). När skuldsaneringslagen infördes fanns det de som trodde att den skulle vara till hjälp för personer som blivit

vräkta. Men den syftade till att hjälpa personer som hade stora och långvariga skulder, och sådan skulder har inte de vräkta. Det är bland annat detta som ligger bakom mitt förslag om att inrätta en vräkningsakut. En sådan skulle fungera som en lånebuffert som gav de vräkningshotade anstånd för att hinna komma på fötter. En skuldsaneringslag på lägre nivå om man så vill (Flyghed 1995). En sådan åtgärd förefaller fortfarande var en möjlig väg, i synnerhet som det finns uppgifter som talar för att kostnaderna för själva vräkningen – låssmed, flyttfirma, magasinering, jourboende och avgifter – överstiger de flesta vräktas skuldbelopp (Edlund m.fl. 1994).

Det fanns också på sina håll en from förhoppning om att de förändringar av hyreslagen som trädde i kraft 1 juli 1993 skulle påverka antalet verkställda vräkningar. Vad riksdagen hade beslutat var att förlänga fristerna; förverkandefristen förlängdes från två till nuvarande sex dagar och återvinningsfristen från 12 till 18 dagar. Ett av syftena var att med denna åtgärd minska antalet vräkningar. Med tanke på att så många som 85 % vräks för att de inte betalar alls, och därmed på intet sätt är hjälpta av en marginell justering av fristerna, måste dessa förändringar i hyreslagen betraktas som snudd på det pinsamma. Fortfarande är hyreslagen mycket restriktiv. I konflikten mellan värdens berättigade krav på att få betalt och hyresgästernas rätt till bostad, har den mer karaktär av strafflag till nytta för fastighetsägarna än social skyddslag till hyresgästernas fördel.

De "försvunna"

Ett betydelsefullt resultat av vräkningsundersökningen 1993 var att en stor andel av de vräkta inte gick att lokalisera ett drygt år efter vräkningen. Trots intensiva spårningsinsatser och genomgång av samtliga tänkbara register var det omöjligt att spåra cirka 10 % av de vräkta (Flyghed och Stenberg 1993, Flyghed 1996). Skulle dessa resultat vara representativa för hela riket innebär det att det varje år försvinner cirka 10 %, dvs. under 1990-talet mellan drygt 500 och närmare 800 hushåll årligen. Siffrorna avser hushåll vilket innebär att antalet personer är större. Detta är oroande höga siffror då det är mycket som talar för att denna icke lokaliserade grupp antingen befinner sig i riskzonen för permanent hemlös-

het eller redan är där. Att denna grupp befinner sig i en särskilt utsatt position framgick också av de uppgifter om brottslighet och slutenvård som inhämtades. Det visade sig att de vräkta som inte gick att spåra var klart överrepresenterad vad det gällde såväl brottslighet som slutenvård, i synnerhet vård för psykiska problem (Flyghed och Stenberg 1993). Allra mest utsatta av dem som inte gick att finna var kvinnorna.

Utifrån ovanstående resonemang om att vräkningspopulationen ”normaliserats”, d. v. s. att de problematiska hushållen inte längre kommer in på bostadsmarkanden, kan man anta att andelen icke lokaliserade bland de vräkta borde ha sjunkit de senaste åren. Även denna viktiga fråga skulle kunna besvaras med en upprepning av undersökningen av dem som vräktes sista kvartalet 1991 (Flyghed och Stenberg 1993).

Psykiska problem

Det har konstaterats att de vräkta i betydligt större utsträckning än övriga befolkningen varit föremål för psykiatrisk slutenvård (Flyghed och Stenberg 1993). För samtliga i åldern 15–64 år låg under en femårsperiod antalet vårdtillfällen, om de fördelades jämnt, på 0,09. För de vräkta var motsvarande siffra 0,5, dvs. fem gånger så hög. Även här var de icke lokaliserade kvinnorna dramatiskt överrepresenterade, för dem låg siffran på 1,13 vårdtillfällen. Vid tiden för undersökningen 1993 var det inte möjligt att utröna om det var ett fåtal kvinnor med ett mycket stort antal vårdtillfällen som orsakade denna överrepresentation, eller om vårdtillfällena var förhållandevis väl spridda på ett flertal kvinnor. Jag har senare haft möjlighet att kontrollera detta. Det visade sig då att av samtliga lokaliserade var det 9 % som varit intagna i psykiatrisk slutenvård, såväl bland män som kvinnor. I snitt hade de haft sex vårdtillfällen per person. 13 % av de icke lokaliserade männen hade vårdats i psykiatriska heldygnsvård och de hade i genomsnitt två vårdtillfällen per person. För den mest intressanta gruppen, de icke-lokaliserade kvinnorna, hade närmare en tredjedel varit intagna inom psykiatrin och hade i genomsnitt fyra vårdtillfällen per person.

5. VRÄKNING – ORSAK ELLER VERKAN

Detta innebär att den mycket starka överrepresentationen beträffande slutenvårdsbehandling för psykiska problem bland de icke lokaliserade kvinnorna, inte kan förklaras med att det handlar om ett litet fåtal med ett mycket stort antal vårdtillfällen per person. Detta är en ur samhällelig synvinkel mörkare bild än om det hade rört sig om en eller två kvinnor med ett mycket stort antal vårdtillfällen.

Många av dem som vräktes under åren 1994–1996 hade strax innan slutenvårdats för psykiska problem. Av totalt 57.790 ansökningar om vräkning under dessa tre år, hade närmare 10 % varit föremål för psykiatrisk slutenvård under perioden 1992–1995. Andelen av de verkställda vräkningarna var något högre (Flyghed 2000). Med tanke på den korta tid som förflutit sedan de lämnat institutionen, och därmed den korta tid de riskerat vräkning dvs. haft bostad med eget kontrakt, måste den andelen betraktas som hög. Verkställighetsfrekvensen är också omkring 10 % högre för dessa slutenvårdade jämfört med hela vräkningspopulationen. Av samtliga ansökningar om vräkning under dessa år verkställdes drygt 35 %. Dessutom skiljer det mellan män och kvinnor. För de slutenvårdade männen verkställdes vräkningen i hälften av de ansökta fallen och för kvinnorna i 40 % av fallen. En möjlig förklaring till den högre verkställighetsfrekvensen för de slutenvårdade skulle kunna vara att de i större utsträckning vräks p. g. a. störning. (Av samtliga verkställda vräkningar är det drygt 5 % som tvingas lämna sin bostad till följd av störningar). Detta då den vanligaste huvuddiagnosen, i synnerhet bland männen, är drogrelaterad och då främst alkohol. Kvinnorna har i större utsträckning vårdats för svårare psykiska problem (schizofreni, affektiv psykos, neuroser, paranoida tillstånd och reaktiv psykos) och har därför också färre vårdtillfällen men längre vårdtider än männen. Men eftersom uppgift om vräkningsorsak saknas i det material jag tagit del av, har det inte varit möjligt att empiriskt testa denna hypotes.

Socialbidrag

I samband med ett projekt i Socialstyrelsens regi var det möjligt att kontrollera i vilken utsträckning som de personer vilka vräktes under sista kvartalet 1991 i Stockholms län hade haft social-

bidrag. Framför allt var jag intresserad av att se om det förelåg några skillnader åren före respektive efter vräkning. Resultatet redovisas i nedanstående tabell.

Tabell 1. Förekomst i socialbidragsregistret före och efter vräkning bland samtliga vräkta fjärde kvartalet 1991 i Stockholms län. (Uttryckt i procent).

År	Lokaliserade				Icke lokaliserade				Samtliga	
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		M+Kv	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
1989	29	11	33	12	46	13	58	32	36	14
1990	39	17	38	19	41	15	52	19	41	17
1991	59	24	58	25	66	26	52	29	59	25
1992	51	20	47	22	57	18	45	16	50	20
1993	52	31	46	34	59	36	55	26	52	32
1994	46	29	39	23	56	26	48	29	46	27
N:	152		99		61		31		343	

A = Haft socialbidrag vid något tillfälle under året.

B = Varit aktuell för socialbidrag mer än 3 månader under året.

Närmare 40 % av samtliga vräkta hade socialbidrag de närmaste åren före vräkning. Andelen som var aktuell för socialbidrag mer än tre månader låg omkring 15 %. Vräkningsåret ökar andelen socialbidragstagare till 60 % och de som varit aktuella för socialbidrag mer än tre månader ökar till omkring 25 %. De icke lokaliserade ligger generellt på en något högre nivå. Avviker gör återigen de kvinnor som i den första undersökningen inte gick att lokalisera. De hade redan åren innan vräkning ett högt socialbidragstagande. Åren innan vräkning hade över hälften av dem socialbidrag vid något tillfälle varje år. Det kan tolkas som att denna grupp under längre tid haft en mer problematisk situation än övriga vräkta. Möjligen kan det vara så att för redan starkt marginaliserade personer får en vräkning inte lika omvälvande effekter. Det finns dock anledning att vara försiktig i slutsatserna eftersom det handlar om en förhållandevis liten grupp där varje person motsvarar drygt 3 % vardera.

Brottslighet

I förhållande till sitt antal återfinns de vräkta i polisens person- och belastningsregister (PBR) i betydligt större utsträckning än den s.k. normalbefolkningen. För befolkningen i sin helhet är andelen män i PBR drygt 10 % och för kvinnorna några få procent. Av samtliga vräkta i 1993 års undersökning var över hälften av männen och cirka en tredjedel av kvinnorna antecknade i polisregistret. För dem som inte gått att lokalisera var siffrorna än högre. Tre fjärdedelar av männen och närmare hälften av kvinnorna återfanns i PBR (Flyghed och Stenberg 1993).

Jag har senare inhämtat utdrag ur PBR för samtliga dessa vräkta. Framför allt har det varit av intresse att se om det föreligger några skillnader i brottslighetens volym och struktur före respektive efter vräkningen. Studien gäller de vräktas förekomst i PBR fyra år och tre månader innan vräkning och lika lång tid efter det att vräkningen verkställdes sista kvartalet.

Till skillnad från vad man vid en första tanke skulle kunna tro sjönk brottsligheten perioden efter vräkningen, såväl vad det gällde totalt antal begångna brott som andel av de vräkta som begått dessa. Drygt 60 % av de vräkta fanns antecknade för brott före vräkning, mot knappt hälften under de drygt fyra åren därefter. Uppenbarligen utlöste vräkningen ingen ökning av den registrerade brottslighetens volym (Krüger 2000). Möjligen är det tvärtom, dvs. brottsligheten som orsakat vräkningen. En femtedel av de manliga fångarna uppgav att orsaken till att de ej betalt hyran och därmed vräkts, var att de hamnat i fängelse (Nilsson och Tham 1999).

Den vanligaste brottstypen före vräkning var trafikbrott, drygt 30 % av de vräkta fanns antecknade för sådana brott. Därefter ekobrott (23 %), stöld (20 %) och våldsbrott (17 %). Dessa fyra brottstyper är också vanligast förekommande efter vräkning. Den stora andelen ekobrott är något förvånande. I kategorin ingår brott mot uppbördslagen, bedrägeri, förskingring, skattebrott, egenmäktigt förfarande, bokföringsbrott samt missbruk av urkund. För att mer exakt utreda vilka dessa ekobrottslingar är krävs en fördjupad analys som får ställas på framtiden.

Ett annat intressant resultat är att det föreligger stora skillnader mellan män och kvinnor beträffande brottslighet före och efter

vräkning. Det är nämligen enbart männens brottslighet som minskar. 70 % av männen fanns med i PBR före vräkning men endast 46 efter. För kvinnorna gäller det omvända: 40 % av dem fanns i PBR före mot drygt 60 % efter verkställd vräkning (Krüger 2000). En förklaring skulle kunna vara att männen begick grövre brott vilket gjorde att de hamnade i fängelse och därmed inte blev registrerade för brott i lika stor utsträckning. Ett sätt att belysa den hypotesen är att undersöka vilken typ av brott män och kvinnor begick före respektive efter vräkningen. Om männen begick grövre brott än kvinnorna före vräkning skulle det tala för fängelsehypotesen. Men det stämmer inte riktigt. Männen registrerade brottslighet sjunker för så gott som samtliga brottstyper. Kvinnorna däremot ökar för flertalet brottstyper. Framför allt ökar andelen kvinnor som registreras för stöld. Före vräkning var knappt 8 % av kvinnorna antecknade för stöldbrott (vari ingår såväl rån som snatterier). Perioden efter vräkning har siffran ökat till drygt 26 %.

Ser man till skillnaderna mellan lokaliserade och icke lokaliserade, visar det sig att båda gruppernas förekomst i PBR minskar efter vräkningen. De lokaliserade från 56 till 41 % och de icke lokaliserade från 75 till 64 %. I ett marginaliseringsperspektiv hade det varit att förvänta att åtminstone de icke-lokaliserades brottslighet skulle öka efter vräkning, men så är alltså inte fallet. Beträffande fängelsehypotesen, d. v. s. att de befann sig i fängelse och därmed inte hade samma möjligheter att begå brott som tidigare, kan konstateras att de åtminstone inte hamnat i fängelse då intervjuundersökningen genomfördes ett och halvt år efter vräkningen (Flyghed och Stenberg 1993). Vilka förändringar som inträffat i den bemärkelsen under de ytterligare drygt tre år som PBR-materialet sträcker sig, finns det för närvarande inga uppgifter om.

Bryter man ned dessa båda gruppers brottslighet på typ av brott framträder vissa skillnader mellan grupperna. Hälften av de icke lokaliserade har begått trafikbrott före vräkning mot var femte av de lokaliserade. Efter vräkning sjunker de lokaliserades trafikbrottslighet med några procent, medan de icke lokaliserade minskar med hela 20 %. Något som jag inte hade förväntat mig att finna var att det är fler bland de icke lokaliserade som sysslat med ekobrott; 28 % mot 20 för de lokaliserade. Den fördomsfulla upp-

fattningen om ekobrott är att det främst är personer som inte uppfattas som marginaliserade som begår sådana brott. Men det kan möjligen förklaras av att det handlar om en marginaliserad grupp av ekobrottslingar, nämligen de s.k. målvakterna, dvs. personer som mot en förhållandevis ringa betalning får skriva under alla juridiskt bindande papper vid skalbolagsaffärer. På så vis behöver inte de som gör de stora pengarna figurera med sina namn, utan kan hålla sig i den lukrativa bakgrunden. En annan intressant skillnad är att det är en klart större andel av de icke lokaliserade som registrerats för narkotikabrott före vräkning, 20 % jämfört med 6 % för dem som kunde lokaliseras. Skillnaderna jämnar ut sig något efter vräkning. Detta skulle kunna tolkas som att de som inte gick att finna har en större risk för att befinna sig i ett missbruk, något som får stöd av tidigare studier där det framgick att narkomanvårdade haft en i hög grad problematisk bostadssituation (Svensson 2000). Beträffande stöld är respektive grupps andel i princip identisk, en femtedel såväl före som efter vräkning.

Det går vidare att göra en viss koppling till fängelsehypotesen genom att studera de resultat som presenterats i det pågående projektet vid kriminologiska institutionen i Stockholm beträffande fångars levnadsförhållanden. Där framkommer att 28 % av 380 intervjuade fångar någon gång blivit vräkt. För en femtedel av männen var den direkta orsaken att de inte betalat hyran på grund av fängelsevistelsen. Detta gällde inte någon av kvinnorna. Dessa vräkningar skiljer sig dramatiskt från hela vräkningspopulationen vad det gäller orsaken till vräkningen. Närmare fem gånger så många (23 %) har vränts p. g. a. störning. Även här föreligger det stor skillnad mellan könen. Det är främst kvinnorna som vräks till följd av störning, drygt hälften har uppgett det som orsak, vilket är något förvånande. För männen var motsvarande andel en knapp fjärdedel (Nilsson och Tham 1999). Det är i sammanhanget värt att notera att det är den som står på kontraktet som blir vräkt oavsett vem i lägenheten som varit störande. Därmed sagt att det inte nödvändigtvis är kvinnan själv som varit direkt orsak till vräkningen.

Även brottslighetsvariabeln pekar således på att kvinnorna, i synnerhet de som inte kunde spåras, är de som far mest illa i samband med vräkning. Det behöver inte innebära att det finns ett

kausalt samband mellan vräkning och kvinnornas utsatta position. Det är fullt möjligt att det fokus som här har legat på vräkningssituationen enbart fungerat som ett lackmuspapper för att upptäcka dem. De skulle med andra ord befinna sig i en svår situation oavsett vräkning eller ej. Kvinnorna, i synnerhet de icke lokaliserade, faller klart sämst ut på variablerna socialbidrag, slutenvård för psykiska problem och brottslighet. De har inte enbart stora specifika problem, utan i stor utsträckning en ansamling av problem. Det finns därför anledning att upprepa vad jag poängterat i tidigare studier (Flyghed och Stenberg 1993, Flyghed 1995, 1996, 1997): denna grupp måste prioriteras i framtida forskning samt i större utsträckning bli föremål för socialpolitiska insatser.

Vräkning – orsak eller verkan?

De vräkta är inte en population på samma sätt som missbrukare, fångar, psykiatriskt slutenvårdade och hemlösa. Vräkningssituationen är snabbt föränderlig. De vräkta befinner sig i vräkningstillståndet mycket kort tid, i princip endast den dag de vräks. Hemlös är däremot ett tillstånd som kan vara långvarigt. Fångpopulationen är en population så länge de avtjänar sitt straff; de slutenvårdade så länge de befinner sig i vård. Missbrukspopulationen består av dem som för tillfället är missbrukare, ett tillstånd som ofta är långvarigt. Vad vi har att studera är personer som vandrar mellan olika tillstånd, dvs. som vi alla men med den betydelsefulla skillnaden att dessa personer befinner sig i tillstånd som definieras som avvikande beteende, ett beteende som är belagt med sanktioner. Det paradoxala är att sanktionerna riskerar att placera dessa grupper allt längre ut i marginalen. Samhällets åtgärder är tveeggade. Fängelsestraffet exkluderar, men skall samtidigt bestå av insatser som gör den dömdes återanpassning så smidig som möjligt. Vräkning har liknande effekt. Så snart den är verkställd, satsas resurser på att de vräkta snarast möjligt skall få någonstans att bo igen. Den korrigerande sanktionen måste kompenseras så den inte får negativa konsekvenser på lång sikt. Men sällan står styrkan i de inkluderande motåtgärderna i proportion till kraften i de exkluderande sanktionerna.

Få händelser skapar så stor risk för en drastiskt försvagad position på bostadsmarknaden som att bli vräkt från sin lägenhet. Varje verkställd vräkning medför risk för hemlöshet. Av de intervjuer som gjordes med dem som vräktes 1991, framgick att när de tvingades lämna sin bostad kändes det som att bottenpluggen i existensen drogs ur (Flyghed och Stenberg 1993). Att det finns en koppling mellan vräkning och hemlöshet har bl.a. be-
lagts i amerikanska undersökningar. Där har man till och med menat att vräkning är den främsta orsaken till hemlöshet (Sosin m.fl. 1988). De 10 % av de vräkta som är "försvunna" ett drygt år efter vräkningen talar också för en sådan koppling, då de troligen antingen redan är hemlösa eller befinner sig i riskzonen för permanent hemlöshet. Stämmer resultaten från 1993 års undersökning innebär det att omkring 10 % nya försvinner varje år. Sannolikheten för att någon av dem återkommer till ett normalt boende och därmed riskerar ny vräkning, måste nämligen betraktas som extremt låg. Detta styrks av hur illa de faller ut beträffande brottslighet, vård för psykiska problem och socialbidragstagande. I synnerhet gäller det som framgått de icke lokaliserade kvinnorna.

Men att vi hittar personer med en ansamling av problem säger inte något om kausaliteten. Här föreligger som så ofta annars mer eller mindre starka samband, men vi vet inte vad som är orsak och verkan. I vilken ordning kommer missbruk, brottslighet, vräkning och eventuell hemlöshet? Är det t.ex. brott som orsakar vräkning eller är det vräkning som orsakar brott? Eller är det något annat bakomliggande som orsakar alla dessa tecken på marginalisering? Är de kanske alla parallella symtom på ett bakomliggande problem som vi inte lyckas lokalisera?

De hemlösa betraktas ofta som "stackare" medan missbrukare och fångar är "skurkar" (Sahlin 1994), trots att det många gånger handlar om samma personer. Det är helt acceptabelt att värna de hemlösa så länge de inte missbrukar, tigger, begår brott eller på annat sätt betar sig klandervärt. För att de skall få komma in på bostadsmarknaden krävs att de skall upphöra med sådana beteenden. Men trots att denna multiproblematik gör deras situation än värre, dvs. de saknar inte enbart bostad, blir mångfalden problem ett hinder. Ju fler problem, desto starkare exkludering, vilket i sin

tur leder till fler problem, osv. Det uppstår en spiraleffekt som för varje varv leder allt längre ut i periferin.

Maciej Zaremba har hävdad att ett sätt att mäta ett samhälles humanitet är att se "hur staten behandlar dem från vilka inga motprestationer – varken i form av produktivitet eller röster – finns att vänta" (Zaremba 1999, s. 330). För detta behöver vi veta mer om de mest utsatta. Då huvuddelen av den välfärds- eller ofärdsforskning som bedrivs idag rör förhållandevis breda grupper i befolkningen, är denna kunskap mycket begränsad. Framför allt finns ett stort behov av longitudinella studier av förhållanden för dessa särskilt utsatta som möjliggör analyser av utvecklingen över tid i termer av marginalisering och polarisering; såväl inom och mellan grupperna som mellan grupperna och den övriga befolkningen. Vi vet inte heller mycket om överlappningar mellan de grupper som berörs i detta kapitel, dvs. missbrukare, vräkta, psykiatriskt slutenvårdade och fångar. En sådan ansats skulle dels ge ett värdefullt tillskott till kunskapen om marginaliseringens orsaker och verkan, dels belysa humanitetens ställning i dagens svenska samhälle.

Referenser

- Edlund, Tomas & Olofsson, Anders & Östlund, Annika (1994). *Hem ljuva hem? En undersökning av vräkningar i Göteborg 1993*. Stencil, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Flyghed, Janne & Stenberg, Sten-Åke (1993). *Vräket i laga ordning*. Konsumentverket rapport 1993/94:1
- Flyghed, Janne (1994). *Värden, kronofogden, socialtjänsten och de vräkte. Vräkningar i Sverige 1982-1994*. Stencil, Socialstyrelsen.
- Flyghed, Janne (1995). *Vräkt till hemlöshet? Vräkningar i Sverige 1982-1994*. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2/1995, s. 99–116.
- Flyghed, Janne (1996). *Vräkte försvinner spårlöst*. *Dagens Nyheter* 30/8 1996.
- Flyghed, Janne (1997). *Vräkt välfärd*. *Situation Sthlm* nr 8/1997, s. 24–27.
- Flyghed, Janne (2000). *Vräkningar och psykiatriskt slutenvårdade*. Underlagsrapport till Kommittén för hemlösa. Stencil.
- Hedler, Karl-Olov & Carlsson, Nils-Fredrik (1986). *Kronofogdemyndigheternas utnyttjande av personalresurserna*. Rapport 1986/87:7. Riksdagens revisorer.
- Krüger, Jessica (2000). *De vräktas brottslighet*. D-uppsats. Stencil. Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Kyvsgaard, Brita (1995). *Den samhälleliga polariseringen och oskadliggörandet av lagöverträdare*. I: Victor, Dag (red.). *Varning för straff*, s. 110–134. Norstedts.
- Nilsson, Anders & Tham, Henrik (1999). *Fångars levnadsförhållanden. Resultat från en levnadsnivåundersökning*. Kriminalvårdsstyrelsen.
- Sahlin, Ingrid (1994). *"Stackare" eller "skurk"? Om den kluvna klientbilden*. Research Report 1994:1. Kriminalvetenskapliga nätverket vid Lunds universitet.
- Socialstyrelsen (1989). *Från hyresskuld till avhysning*. SoS-rapport 1989:36.
- Socialstyrelsen (1996). *Psykiatrireformen. Årsrapport 1996*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1996:4.
- Socialstyrelsen (1997). *Social rapport 1997*. SoS-rapport 1997:14.
- Socialstyrelsen (1998). *Balans i missbruksvården. Resurser och insatser i öppenvård och institutionsvård*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1998:3.
- Socialstyrelsen (1999). *Långvarigt socialbidragstagande under 1990-talet*. Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 1999:5.
- Socialstyrelsen (2000). *Hemlösa i Sverige 1999. Vilka är de och vilken hjälp får de?* Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 2000:1.
- Sosin, Michael & Colson, Paul & Grossman, Susan (1988). *Homelessness in Chicago: Poverty and Pathology*. Social Institutions and Social Change. University of Chicago.
- SOU 2000:3. *Välfärd vid vägskäl. Utvecklingen under 1990-talet*. Delbetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut.
- SOU 2000:14. *Adressat okänd. Om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*. Delbetänkande av Kommittén för hemlösa.
- Stenberg, Sten-Åke (1984). *Vem vräks? Vräkningshotade hushåll i tre kronofogdedistrikt*. Meddelande 3/1984. Institutet för Social Forskning, Stockholms universitet.
- Stenberg, Sten-Åke (1990). *Vräket ur folkhemmet*. Carlsson bokförlag.
- Svensson, Daniel (2000). *Levnadsförhållanden bland vårdade narkomaner 1987-1994, en registerstudie*. MAX-projektet, delrapport 2. Rapport nr 58. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN).

JANNE FLYGHED

- Swärd, Hans (1998). *Hemlöshet. Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?* Studentlitteratur.
- Tham, Henrik (1994). Ökar marginaliseringen i Sverige? I: Fritzell, Johan & Lundberg, Olle (red.). *Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier*, s. 215–234. Brombergs förlag.
- Zaremba, Maciej (1999). *De rena och de andra: om tvångssteriliseringar, rashygien och arvsynd*. Bokförlaget DN.

SÄRTRYCK FRÅN KRIMINOLOGISKA INSTITUTIONEN

1. Ungdomsbrottslighetens omfattning,
karaktär och orsaker.....Jerzy Sarnecki
2. Samhällets reaktion på brott av unga.....Jerzy Sarnecki
3. Husockupanter och antiterrorpoliser.....Janne Flyghed
4. Ökar marginaliseringen i Sverige?.....Henrik Tham
5. Untersuchungshaft und
Untersuchungshaftvollzug - Schweden.....Hanns von Hofer
6. Stöld i Sverige 1831-1993.....Hanns von Hofer
Henrik Tham
7. Drug Control as a National Project:
The Case of Sweden.....Henrik Tham
8. Recent Swedish Research Into
Reactions to Juvenile Crime.....Jerzy Sarnecki
9. Peter Pan och hans vänner i landet
Aldrig-aldrig.....Jerzy Sarnecki
10. Vräkt till hemlöshet?
Vräkningar i Sverige 1982-1994.....Janne Flyghed
11. Från behandling till straffvärde.....Henrik Tham
12. The Normalization of Swedish Prisons.....Karen Leander
13. Violence criminelle et jeunes en Suède:
une perspective à long terme.....Hanns von Hofer
14. From Treatment to Just Deserts
in a Changing Welfare State.....Henrik Tham
15. L'importance des boissons alcoolisées.....Leif Lenke
16. La législation suédoise relative à la drogue.....Mikael Nilsson
17. Utilisation et abus de narcotiques
et de drogues illégales en Suède.....Börje Olsson
18. Sweden: Zero Tolerance
Wins the Argument.....Leif Lenke
Börje Olsson
19. Problemprofiler hos ungdomar på särskilda
ungdomshem i Stockholms län åren 1990-1994.....Jerzy Sarnecki

20. Invandrarungdomar på särskilda ungdomshem
i Stockholms län.....Ulrika Bergström
Jerzy Sarnecki
21. Invandrarna och brottsligheten.....Hanns von Hofer
Jerzy Sarnecki
Henrik Tham
22. Den svenska narkotikapolitiken -
en restriktiv och framgångsrik modell?.....Henrik Tham
23. Kriminologiska bidrag till
Nationalencyklopedin 1989-1996.....Hanns von Hofer
Henrik Tham
24. Reporting on Drugs in
Nordic Newspapers.....Astrid Skretting
Pekka Hakkarainen
Lau Laursen
Börje Olsson
25. Avvikande beteende.....Henrik Tham
26. Säkerhetspolisen och det demokratiska samhället.....Janne Flyghed
27. The Dilemma of Control, Western Perspective.....Jerzy Sarnecki
28. Ungdomsbrottslighetens utveckling i Sverige.....Felipe Estrada
29. Minorities, Crime, and Criminal Justice in Sweden.....Hanns von Hofer
Jerzy Sarnecki
Henrik Tham
30. Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im
Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich. Schweden.....Hanns von Hofer
31. Systemfragen des Jugendstrafrechts.....Hanns von Hofer
32. Ungdomsvåld: upptäckten av ett samhällsproblem.
Ungdomsbrottslighet i svensk dagspress 1950-1994.....Felipe Estrada
33. Åndsrettens kriminologi. En ikke-nostalgisk refleksjon.....Knut Sveri
34. Gränslös kontroll - eller kontroll utan gräns?.....Janne Flyghed
35. Deviant behaviour.....Henrik Tham
36. Våld och oroligheter i samband med
idrottsevenemang. Polisens roll.....Helena du Rées Nordenstad
37. Registrerad brottslighet hos individer som bedömts
vara de mest våldsbenäigna supportrarna i Stockholm.....Tove Pettersson
38. Crime and the Welfare State:
the Case of the United Kingdom and Sweden.....Henrik Tham
39. Dödligt våld och försök till mord eller dråp.....Mikael Rying

40. Internationell kriminalstatistik. En kortfattad inventering.....Hanns von Hofer
Jonas Ring
Lars Westfelt
41. Swedish Drug Policy: A Successful Model?.....Henrik Tham
42. Drugs on Prescription - The Swedish
Experiment of 1965-67 in Retrospect.....Leif Lenke
Börje Olsson
43. The Gun and the Police Officer &
Incarceration for non-payment of a fine.....Knut Sveri
44. Juvenile crime trends in post-war Europe.....Felipe Estrada
45. Kriminalitet [Crime / Criminalité].....Felipe Estrada
46. Dödligt våld i Sverige
och andra Europeiska länder 1500-1800.....Maria Kaspersson
47. Lag & ordning som vänsterprojekt?
Socialdemokratien och kriminalpolitiken.....Henrik Tham
48. Misdaad en straf in Scandinavië
(Med en engelsk översättning: *Crime and Punishment in
Denmark, Finland, Norway and Sweden*).....Hanns von Hofer
49. Aboriginer och Terra Nullius-doktrinen.....Jerzy Sarnecki
50. Swedish Drug Policy in Perspective.....Leif Lenke
Börje Olsson
51. Dödsstraffet i USA - Allmänpreventivt eller brutaliserande?.....Martin Bergqvist
52. Konflikt eller konsensus?
Kriminalpolitiken och riksdagen 1946-1965.....Louise Lexbro
53. Crime Statistics as Constructs:
The Case of Swedish Rape Statistics.....Hanns von Hofer
54. Criminal Violence and Youth in Sweden:
a Long-term Perspective.....Hanns von Hofer
55. Controlling Organised Crime: Organisational Changes in the Law
Enforcement and Prosecution Services of the EU Member States:
Country Report: Sweden.....Janne Flyghed
Jenny Valind
Lisa Westfelt
56. Vräkning - orsak eller verkan?
En studie av marginellt boende.....Janne Flyghed